

III.

ET PROVSTEVALG

Af H. K. Kristensen.

Sidst i maj 1729 døde provsten i Vester Horne herred magister *Jens Nielsen Hoe*, sognepræst i Ho—Oksby.

I overensstemmelse med gældende lov og landets skik skrev biskoppen *Laurids Thura* da til præsterne i herredet, om de ville sende ham deres vota, »hvem af bem^{te} herreds brødrene det vacante provstie best og beqvemmest igien kand forestaa og betroes, hvorpaa min betenkning og approbation straxens skal følge.«

Den første, der erklærede sig, var hr. *Rasmus Eriksen Svitzer* til Sct. Nicolaj sogn i Varde¹. Hans skrev: »Saa umistelig (om jeg saa maae skrifve) som dend nu salig hos Gud, fordum høyelskelig af os, velærværdige og høylærde mag. Jens Hoe var for sin familie, saa og tilhørere og os geistlige her udj herredet, saaviit hand med Nathanael var en ræt israelit, i hvilchen ingen sviig var: saa uigienkaldelig er hand nu til os, som med hiertens væmodighed saune ham som en god formand for os og som en Guds

¹) Fra 1731 tillige til Jacobi sogn i Varde, +7/7 1747.

mand hos os, og ei derfor mindre priiseligt end retsindigt, at Hans Høyærværdighed har med sin betimelig foranstaltning hos ordens brødrene givet befaling om et nyt vall til det efterladte provste embede, hvorefter ieg saaledes voterer. At som dend alleene Viise Gud, som seer, kiender og styre alle og alle ting, vil i den salig afdødes stæd enddelborligen kalde og beskiet saadan en mand, som vil meene sin Gud saa vel, elske brødrene saa høyt, tiene sin næste saa oprigteligen som den i Herren hensovede, saa er ieg tilfreds enten vallet falder paa dend yngre eller ældre.

Varde d. 1. juni 1729.«

Selv om det i almindelighed var skik, at en ældre kollega, i reglen den ældste, blev foreslået, mindede hr. Svitzer altså om, at også en yngre — han hørte selv til de yngre! — lige så godt kunne blive provst.

Den næste, der afgav sin stemme, var den anden Vardepræst *Marcus Pedersen Wøldike*², som nylig var ankommen til byen. Han afgav netop sin stemme til fordel for hr. Svitzer. Han skriver: »Da jeg ikke saa nøyagtig kiænder de fleeste af mine velærværdige herrets-brødre, men veed, at min kiære naboe velærværdige hr. Rasmus Svitzer har de qualitæter, som loven hos en provst udkræver, giver jeg hannem mit votum til at være provst over Vesterherred.«

Derefter gik skrivelsen til Janderup, hvor hr. *Niels Jensen Hammer* tilslutter sig hr. Svitzers standpunkt.

Hr. *Urban Jensen Bloch* i Ål indrømmer, at han ikke så nøje kender præsternes indsigt i Herrens lov og landsloven, men dog ved, »at ingen af dem savne noget i saa fald til fornøden brug,« men kender også hr. Rasmus Svitzers »dygtighed og duelighed« og ønsker ham udvalgt til provst.

²) F. i Sommersted 25/11 1699, + 26/9 1750, 1728 præst i Varde. 1731 professor ved universitetet.

Hr. *Oluf Sandberg* i Henne voterede: »Sandelig denne foromrørte Guds mand [hr. Svitzer] meriterer ikke alene dette nu hos os vacante prousteembede, men ogsaa, om Gud vilde bøje sin salvedis hierte, et bødre stykke brød! Bevidner hermed og voterer saaledis.«

Herredets ældste præst *Michel Pedersen Engel*³ i Nr. Nebel voterede lige så lidt som hr. Svitzer for en bestemt. Han nævner en hel række egenskaber, som provsten burde være i besiddelse af, nemlig »kundskab, udvortis kvaliteter, condition, forstand, dygtighed eller duelighed.« Og af det følgende kan man skønne, at han selv mente at besidde disse dyder. Han slutter med at skrive, at han indstiller valget udi Guds forsyn og vilje »og overlader nu ganske mit votum til Deres højærværdigheds velgrundede skiønsomhed og betænkende.« — Dette fortrød han sikkert siden. Han blev nemlig ikke ved med at opfatte biskoppens skøn som velgrundet!

Præsten *Christopher Pedersen Ballum* i Lunde skrev: »Efter senium veed ieg vel, at det kunde tilfalde hr. Michel Engel i Nebel at være provst over Vester herred, men som ieg ingen synderlig kundskab har om de elskelige Guds mænd her i herredet, vil ieg henstille provstekaldet udj Deres højærværdigheds egen gode behag og bedre skiønsomhed og er tilfreds med enten provsteembedet hr. Michel Engel som den ældre eller en anden Guds mand her af herredet blifver betroet.«

I modsætning til den vankelmødige Lundepræst var nabopræsten, hr. *Jens Kellinghusen* i Kvong mere afgjort i sine meninger. Han skriver: »Ligesom det vacante provstie her i herredet kan efter senium tilkomme velærværdige hr. Michel Engel udi Nebel, saa finder jeg heller i ingen maade aarsag, at hand, som een retsindig Guds mand udi sit embede og kyndig i landets lov, gaaes forbi,

³) Michel Engel, f. i København 25/5 1676, kandidat 99, gift med Anna Pedersdatter Storm af Egtved, feltpræst, 28/3 1718 præst i Nr. Nebel-Lydum, + 8/5 1741.

hvorfor jeg giver hannem mit votum og ønsker det, jeg efter høyærværdige hr. biscopens gunstige approbation maae komme til at gratulere hannem med provstiet.«

Af herredets otte præster stemte de tre således klart på hr. Svitzer, medens kun en stemte på hr. Engel, da Christopher Pedersen jo ikke afgav sit votum til større fordel for hr. Engel end for en af de yngre. De fire havde lagt deres stemmer i biskoppens hånd. Valget skulle således ikke være vanskeligt for biskop Thura.

Imidlertid blev hr. Michel Engel mere og mere opsat på at komme til at nyde provsteværdigheden. Da hr. Kellinghusen 6. juni havde afgivet sit votum, sendte han det hele til hr. Engel.

Denne så straks, som han skrev til biskoppen, »at mine herreds brøders vota . . . mesten delen reflecterer paa den gode Guds mand, velærværdige hr. Rasmus Svitzer i Warde, som den der allene var provstiet værd og det tilberettiget. Jeg vel tror, at hand er dertil dygtig og dueligt og mueligt til mere og intet har på den gode mand at sige, fornemmelig som hand finder den gunst hos herretz brødrene, at *credo unius convivij Decreto factum esse Præpositum*⁴. Jeg som for den skyld ikke haver nogen prætention eller kunde berømme mig af nogen habilité der til frem for hannem eller andre og kunde disforuden leve, saa lenge som det Gud behager, med mer roelighed og mindre byrde og misundelse, kand dog ikke undlade dette Deres Høyærværdighed til gunstigst betænkende at insinuere, at der under løber dog en foragt, som skulde kastes på mig, efterdj ieg haver tient hans Kongl. Mayt ved hans a[r]made som feldtpræst i 7 aar og nu haver her været ved brødet udj 11ve paa 12te aar, og en anden, som ikke haver hafft nær saa ont for sit brød, skulle mig forredragis; havde det været Guds villie, at den salige afdøde

⁴) Som jeg tror ved en sammenkomsts beslutning at være gjort til provst.

maatte levet, havde ieg været saa vel fornøyet som at trakte efter saadan byrde og besværlighed.»

Brevet og rundskrivelsen lod han dagen efter »afløbe« til Ribe ved en »expresser.«

Nu sker der tillige det, at hr. Oluf Sandberg fortrød sit »sandelig« kraftigt udtalte votum for hr. Svitzer og 13. juni skrev til biskoppen, at han havde afgivet det »af vankundighed« og derfor tilbagekaldte det og i stedet for stemte på hr. Engel, »en fiin mand, en dygtig og retsindig mand, som er på nogen vis maade prioritered« dertil.

Man kan ikke let undgå at få sine tanker om, hvem det er, der har revet hr. Sandberg ud af hans forrige vankundighed. Hr. Engel lå nemlig ingenlunde på den lade side i denne sag. Han sendte således biskoppen en gave. Men biskoppen nægtede at modtage den, hvad han meddelte præsten d. 9. juli og skrev samtidig, at hr. Svitzer ville blive provst.

13. juli sendte den nu efterhånden pågående Mickel Engel to breve til Ribe. Det ene var til biskoppen. Heri hævder hr. Engel, at han nu efter Sandbergs omvendelse havde flest stemmer: Kellinghusens, Sandbergs og Christopher Pedersens (!), mens Svitzer nu kun havde to, den ene, Svitzers egen nabo, »voterer efter kundskab, de som have *lares et Domus contiguas quotidiana familiaritate conjuncti*⁵, kunde og letteligen udi saadan sag komme overens. Den anden som en intimus bygger ligeledes sit votum paa bare kundskab: saa kand disse 2de deris vota icke agtes anderledis end conditionel, og som de der intet positive bekræfter. Thi ellers vilde en præmissis falde denne urimelige conclusion: De kiener den, som boer i Warde og hans qualiteter, de kiender icke den, som boer i Nebel og hands meriter, derfor er hand, som boer i Nebel, udygtig og uduelig, ja og uværdig til provste-embedet . . . Ieg tør

⁵) De, hvis hus og hjem ligger nær hinanden og er knyttet til hinanden ved daglig og fortrolig omgang.

icke vel ydermere disputere om den sag med min af Gud og kongen foresatte øvrighed eller derimod protestere.« Sluttelig skriver han, at han vil søge andet embede, om han nu forbigås. I en efterskrift siger han: »Hvad det angaar, at Deres Høyærværdighed huldte [holdt] det vanskeligt at tage imod den min ringe pressent, da agter ieg det ingen vanskelighed, saasom det af en gammel skik er blevet til en sedvanlig skyldighed, saa det derfor meget heller, at det blev tagen imod, end mig til haanhed og fortrydelse/: til hvilken side det og gaaer:/ skulde vorden sendt tilbage igien; for resten husker intet heller end at blive saa lykkelig, at ieg ved nogen leylighed kunde lade se min devoir.«

Det andet brev var til biskoppens famulus: »A Monsieur Monsr *Rasmus Rasmussen*, Secretair à Eveqve à Ripen,« og det røber i endnu højere grad den forblindelse, den ærgerrige Nebelpræst efterhånden hensatte sig i. Han, der bruger så meget fransk, må vel være kommen til at tænke på det gamle ord: *Où est la femme?*« Da den tilbudte gave er afvist af biskoppen, er der måske håb hos bispinden! Og for ret at forstå præstens adfærd må man huske, at der endnu fandtes levninger fra den tid, da bestikkelser og salg af embeder ofte forekom⁶.

Den ihærdige skriver til sekretæren: »Over de to missiver,

⁶) I samme pakke i bispearkivet, som rummer brevene om provstevalget, er der netop tale om en anden bestikkelsessag. Den forrige hører i Varde Niels Jacobsen Berth skriver, »at der siges, hvilket og mueligt kand bevises, at cancelliraad Christian Lassen [til Krumstrup] for sit udgivende kaldsbref til Lauge Hanson Bagger skulle have fået 200 rdl.« Hr. Bagger, født 10. juni 1690, død 20. jan. 1725, blev 14. juli 1719 kaldet til Kvang-Lyne, hvor Lassen var kirkeejer. Det er urigtigt, når det i Danske Samlinger II, 98 hedder, at kirkeejeren var kaptajn Lassen til Nørholm. Denne er en broder til kancelliråd L., begge er sønner af den kendte godssamler og landsdommer Jens Lassen til Nørholm m. m. Berths angivelse medførte, at stiftamtmand og biskop udnævntes til at undersøge og dømme i sagen. De fandt beskyldningen ubevist. Berth indstævnenne da sagen for højesteret, hvor han heller ikke fik medhold.

som ieg ved sidste lejlighed bekom fra Ribe, blev ieg meget consterneret, saasom ieg deraf fornam min forhaabning at være falden i aske; dog tænke ieg: »*Recipe mentem nunc animumq[ue] capesse virilem*«⁷; Det gør dog ingen gode at sørge for det, som mand icke kand faae saalige efter sit sind, mand maae overvinde det med taalmodighed.

Imidlertid kand ieg icke andet end undre paa, at hans Høyærværdighed Biskopen for den anden side nemlig udi Warde saa meget er importeret, som hand dog kunde have aarsag til samme godhed for mig; Og skulde det smerte mig, hvis hand dertil skulde kiendis værdigere eller dygtigere; derfor vil endnu anmode dennem, at de insinuerer min person til velædle frue Bispinden⁸, om det mueligt ved hendis intercession stoed til at vende Hans Høyærværdigheds forsætt og bringe hannem paa andre tanker. Da skal foruden forrige belovede discretion og erkentlighed være foræret jomfrue Thura eller frue bispinden en demant ring, som har kostet 30 rdl., hvilket ieg altsammen gjør /: næst deres gunst og godhed for mig at vinde :/ for at skaane mig for den fortræd og vanskelighed, som ellers deraf vilde flyde, dersom ieg i den sag icke skulde reussere. Jeg tvifler ingenlunde paa deris conduite og trofasthed i at cochere mine missiver, at de icke kommer nogen for øyne, uden hvad der gøres fornøden. Næst ydermere min ansøgnings recommendation hos vedkommende med selv behagelig velstands forønskning forbliver Monsrs høytærede vens tjenstfærdigste tiener Michel Engel.«

Hele dette forsøg på bestikkelse går den klassiske vej via lakajen, der naturligvis også må smøres med drikkepenge⁹.

⁷) Genvind nu dit sind og tag det med mandig sjæl.

⁸) Helene Catharina de With, gennem sin fader mag., sognepræst Albert de With tilhørte hun den bekendte hollandske familie de With og gennem moderen Barbara Henriksdatter Mule den danske adelige familie Mule.

⁹) Efter et senere rygte skulle nemesis også have berørt hr. Engel.

Den fine Laurids Thura lod sig ikke anfægte af hr. Engel. Biskoppen fik det eftermæle, at »han var elsket af konge og undersåtter, af høje og lave, af lærde og lægfolk; han var ikke alene lærd og velbelæst, men han var derhos from, beleven og oprigtig.«

Han skrev 15. juli til »velærværdige hr. Michel Engel, elskelige ven og broder i Herren. Jeg er altid bereed til at være allesteds bekiendt og være ansvarlig for, hvis saavel i henseende til Vester herreds provstie, som til alle andre forretninger er af mig gjorte og anordnede, og skal det ingenlunde blive mig fortrydeligt, at eders velærværdighed ved en supplication til Hans Kongl. Mayts. insinuerer, hvorledes ieg hermed har handlet.« Biskoppen lover endvidere, at alle sager sagen vedrørende skal blive indsendt. Til det, der skrives om den indsendte present, nemlig »at det af en gammel skik er kommen til en sædvanlig skyldighed, ved ieg ej andet at svare, end at det af Eders Velærværdighed tryggelig og uden al min fortrydelse maa udi bmt. supplication [til kongen] fremdrages, om ieg slig en gammel skik har begyndt, eller siden ieg kom til stiftet practiseret, da gierne maa nævne de mænd, som ieg for at være dennem til et provsti behjælpelig har enten forlangt eller annammet gaver udaf, og er ieg endnu aldeles overbødig, som ieg tilforn har skrevet, den indsendte pressent enten igien in natura at udlevere eller med gyldig betaling at gotgiøre.«

Kort efter er biskoppen imidlertid blevet bekendt med tilbuddet om diamantringen til fruén eller datteren og har faaet brevet fra Rasmussen, der ikke rettede sig efter

En anonym klager, afsløret som hr. Claus Haagen i Grindsted, angav for kirkeinspektionskollegiet, at hr. Engel var blevet påtvungen en kapellan, idet denne ved gave eller lån havde bestukket den forarmede Matthias Anchersen, der var blevet biskop i Ribe efter Thura. Dog tilbagekaldte hr. Claus det hele »som udi forblindelse forøvet« (H. F. Rørdam: *Fra Pietismens og Kirkeinspektionskollegiets Tid. Kirkehist. Saml. 2. rk. III, 843—45*).

henstillingen om hemmeligholdelse, for brevet ligger den dag i dag i bispearkivet sammen med de andre skrivelser sagen vedrørende.

Engel fulgte nemlig biskoppens opfordring, gjorde skridtet fuldt ud og skrev i sin forblindelse til kongen. Brevet er dateret den 22. juli. Hr. Engel forestiller majestæten, at han »som den ældste præst efter den gamle skik her og anden stæder« kunne vente at blive provst, men herredets præster havde valgt den yngre hr. Rasmus Svitzer, og biskoppen havde formodentlig i sinde at udnævne hr. Svitzer, og det er en »haanhed« mod klageren, der har lige så mange vota, men Svitzer skal være noget lidet i svogerskab med biskoppen, hvorfor hr. Engel bønfalder kongen om efter »kgl. høye og souverain arverettighed« at befale biskoppen at ordinere ham.

Den 12. oktober resolverede cancelliet, at biskoppen skulle høres. Biskoppen svarer bl. a., at loven siger ikke noget om, at den ældste præst skal udnævnes til provst; han kendte Svitzer fra de årlige provstemoder i Varde som en dygtig mand, og da han fik flest stemmer, tænkte biskoppen ikke ved hans valg »at paaføre suplicanten derved dend allermindste tort eller fortrydelse,« kun én kan jo antages, og de andre gode mænd finder sig ikke derved foragtede. Biskoppen har ikke godtaget hr. Ole Sandbergs andet votum, for ikke han eller andre skal skrive andet, end de kan vedstå, og der foreligger ikke noget om, at han har fået nye oplysninger om hr. Svitzer, der kunne begrunde hans ændrede stilling. Hr. Engel havde »brugt adskillige Konster« og forsøgte af »gaa en anden vej og kort derefter sonderede en af mine dommestiquer først mundtligen i mit huus og siden ved en missive af 13. juli med hans egen haand skreven og underskreven (som endnu er i min gemme), om icke en discretion paa nogle ducater med videre til hans ønskes fuldbyrdelse skulle kunne blive behjælpelig,« men da han havde fået besked om, at den slags skulle han ikke komme med til biskoppen, besværede

han sig i sin ansøgning til kongen over biskoppens svogerskab med Svitzer. Biskoppen erklærede sluttelig, at han aldrig havde tænkt på sligt.

Det kan man godt forstå. Forholdet er, at Svitzers broders kone var søster til den kone, som magister *Allerup* biskoppens svigersøn, havde haft til ægte, før Allerup efter hendes død blev gift med biskoppens datter¹⁰. Man kan nok sige, at det svogerskab er temmelig langt ude!

Hele hr. Engels aktion blev ham selvfølgelig ikke »til gode.« Den 2. november behandlede kancelliet igen sagen og besluttede at lade det forblive ved biskoppens erklæring og ikke at foretage sig videre. Man kunne ellers synes, at det ville have været rimeligt, om den Nebelpræst havde fået en reprimande. Der er næppe skrevet til biskoppen om beslutningen. Noget bilag herom er ikke fundet, hverken i Danske kancelli eller i bispearkivet¹¹.

Den ordrige hr. Rasmus Svitzer blev herredsprovst. Og hr. Engel vedblev at være sognepræst i Nr. Nebel-Lydum til sin død den 8. maj 1741.

¹⁰) Barbara Margrethe Thura blev 1722 gift med mag. Hans Allerup, provst og sognepræst i Ringkøbing. Han var 1. gang gift med Maren Jensdatter Thaulow, der døde i Varde 1718. Hendes søster Eleonore var gift med Svitzers broder Chr. Eriksen Svitzer, ejer af Jullingsholm.

¹¹) Kilderne er Ribe bispearkiv, pakken Vester Horne herred 1570—1774 (Ad Reg. nr. 7, caps 28, pk. 5), Danske kancellis supplikprotokol 1729, nr. 275. For oversættelse af latinen takker jeg arkivar Knud Prange, Viborg, og dr. theol. Knud Banning.
